

ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON KOE 15.9.2014 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden ja sisältöjen luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintotoimikunta.

Elämäkatsomustieto oppiaineena on perustaltaan monitieteinen, jolloin elämäkatsomustiedon kokeessa on useita eri tieteenalojen lähestymistapoja. Elämäkatsomustiedossa ihmisiä pidetään luonnollisina, tajunnallisina ja kulttuurisina toimijoina, jotka luovat ja uusintavat merkityksiä keskinäisessä kanssakäymisessään. Inhimilliset katsomukset ja käytännöt nähdään yksilöiden, yhteisöjen ja traditioiden vuorovaikutuksen tuloksena syntyneinä. Elämäkatsomustieto rakentuu ihmiskäsitykselle, joka korostaa ihmisten mahdollisuutta elää vapaina ja keskenään tasavertaisina, aktiivisina ja tavoitteellisina.

Elämäkatsomustieto kartuttaa pohdiskelevasti ja keskustellen opiskelijoiden kulttuurista ja katsomuksellista yleissivistystä, toiminnallista arviointikykyä ja tilannetajua, eettisiä valmiuksia ja suvaitsevaisuutta sekä keskustelun, kuuntelun ja itseilmaisun taitoja. Katsomuksellisen arviointikyvyn kehittyminen on avain hyvään elämään sekä yksilöllisesti että yhteisöllisesti, ja tämä näkyy elämäkatsomustiedon kokeessa.

Elämäkatsomustiedon kokeessa painottuvat kokelaan valmiudet

- rakentaa identiteettiään ja elämäkatsomustaan
- laajentaa katsomuksellista ja kulttuurista yleissivistystään
- kehittää arvostelu- ja harkintakykyään
- sisäistää ihmisoikeuksien, myönteisen monikulttuurisuuden, yhteiskunnallisen ja globaalien oikeudenmukaisuuden sekä kestävä kehityksen periaatteita.

Elämäkatsomustiedon kokeessa arvioidaan sisällöllisen tiedon omaksumisen ja katsomuksellisen ymmärryksen kehittymisen lisäksi kokelaan valmiutta tarkastella sekä ilmaista katsomuksellisia aiheita monipuolisesti, taitavasti ja luovasti. Katsomukselliset kysymykset ovat usein henkilökohtaisia, mutta niiden pohdiskelun perustana ovat ajattelun tiedolliset hyveet: kriittisyys, älyllinen rehellisyys, johdonmukaisuus, ristiriidattomuus ja systemaattisuus.

Elämäkatsomustiedon kokeen vastauksia voidaan arvioida SOLO-mallin avulla (Structure of the Observed Learning Outcome). Tällöin vastaukset jaetaan viiteen eri luokkaan.

Heikoin vastaus on esistruktuurisella tasolla. Kysymys on ymmärretty väärin, tai vastauksessa ei ole juurikaan asiantietoja. Tällä tasolla on kolme vastaustyyppiä: vastaus on kysymyksen kannalta asiaan kuulumaton, kokelas toistaa vain sen, mitä kysymyksessä itsessään on jo sanottu, ja kolmantena vaihtoehtona on, että kokelas esittää irrallisen väitteen tai kommentin.

Yksistruktuurisessa vastauksessa on yksi asiaan kuuluva näkökohta tai esimerkki. Vastauksen ainekset ovat kuitenkin satunnaisia, eikä vastauksen rakenne ole jäsentynyt. Vastauksessa ilmaistu esimerkki ei jäsenny uskottavasti kokonaisuuteen.

Monistruktuurisessa vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei ole onnistuttu liittämään yhteen kokonaisuuteen, joten vastaus on luettelomainen. Vastauksessa mainitut esimerkit eivät avaa yleisempiä näköaloja.

Suhteutetussa vastauksessa kysymyksen kannalta asiaan kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisella ja järkevällä tavalla. Vastauksesta tulee koherentti kokonaisuus, joka selittää kysymyksen ongelman. Esimerkit avaavat erilaisia näköaloja kysymykseen, ja näkökulmia vertaillaan toisiinsa.

Kehittyneessä jäsentelyssä kysymykseen liittyvä asianmukainen aineisto on esitetty suhteutettuna. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin sekä pohtii vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Esimerkit ilmentävät ja syventävät erilaisia näkökohtia. Tällöin tulevat esiin yksilön elämäntavan ja -kokemuksen yksilölliset ja yhteisölliset näkökulmat.

Tehtävä 1

Jokaisella on valintojen järjestys. Joku haluaa elää luonnonmukaisesti ja/tai ilman tavaroita, joita tuotetaan lapsityövoimalla. Voidaan pohtia, miten ihminen asettaa elämän tavoitteet ja millaisia arvohierarkioita tavoitteista syntyy.

Monet puolijulkiset sanovat olevansa olemassa kuluttamalla. Vaatekeräyksiin tulee yhä enemmän käyttämättömiä vaatteita. Kuluttaminen ei silloin ole perinteisessä mielessä kuluttamista (kuluttaa = käyttää) vaan tavaroiden hankintaa.

Humanistisen perinteen näkökulmasta kulutuskeskeisyys näyttyy uusbarbaarisuutena, kun ihmiselämän tarkoitusta etsitään markkinoilta ja sitä koetaan kulutuksessa. Sivistykselliset pyrkimykset ja kulttuurin osa-alueisiin syventyminen on koettu arvokkaaksi ihmiselämässä, jopa elämän mielekkyyden ehdoksi.

Tehtävä 2

a)

Tunnusmerkkejä: perustelemattomuus, satunnaisuus, kieltäytyminen järjenkäytöstä yms. Tunne tai intuitio ei sinänsä ole irrationaalinen. Irrationaalisuudessa tunne tai usko asetetaan etusijalle suhteessa päättämiseen tai huolelliseen erittelyyn.

b)

Usein irrationaalisuus näyttyy vastakohtana järkikeskeisyydelle. Tällöin vaihtoehtona tulevat tunne, usko, kyseenalaistamaton luottamus johonkin auktoriteettiin tai tukeutuminen ihmisen omiin piintyneisiin käsityksiin. Tilanteiden moninaisuudet ja ihmisten erilaisuus tuottavat erilaisia tulkintoja ja painotuksia myös irrationaalisuudesta.

c)

Huonot perustelut saattavat johtaa väriin valintoihin. Toisaalta maailmaa ei voi selittää jäännöksellä tiedolla ja on asioita, jotka liittyvät perustelemattomiin tuntemuksiin, kuten "berliininmunkki on parempi kuin hillomunkki".

Tehtävä 3

Yksi osuva kansainvälinen esimerkki on Lähi-idän poliittinen tilanne, jossa on esillä sekä Israelin ja Palestiinan välinen konflikti että myös islamilaisen maailman nousu ja sisäiset ristiriidat. Konfliktien lisäksi vastaavia kansainvälisiä ongelmia ovat kestäväan kehitykseen liittyvät ympäristökysymykset.

Kokelas esittelee perusteltuja ratkaisuvaihtoehtoja valitsemaansa konfliktiin. Ratkaisuvaihtoehtojen esittelyssä on hyvä huomata konfliktien moniulotteisuus.

Politiikassa yksinkertaiset ratkaisut ovat usein toimivaa retoriikkaa, erityisesti kun etsitään syntipukkeja. Vastauksessa voi eritellä suurten konfliktien yhteydessä käytettyä yksinkertaista retoriikkaa. Esimerkiksi natsseille vääränlaiset ihmiset eivät olleet ainoastaan painolasteja vaan myös aktiivisia juonittelijoita, joita kutsuttiin syöpäläisiksi.

Tehtävä 4

Islamin näkemys Jumalasta on äärimmäisen monoteistinen. Koranin suurassa 112 Jumalaa kuvataan seuraavanlaisesti: "Sano: Hän, Jumala, on yksi, Jumala, Ikuinen. Ei Hän ole siittänyt eikä syntynyt, eikä Hänellä ole vertaista." Islam torjuu kristinuskon monijumalaisena pitämänsä piirteet, erityisesti kolminaisuusopin.

Islamin päähaarojen, šiiojen ja sunnien, ero on alun perin ollut enemmän poliittinen kuin uskonnollinen kysymys. Kun Muhammadin kuoleman jälkeen kiisteltiin vallanperimyksestä, šiitit halusivat vallan pysyvän Muhammadin perheessä, kun taas sunnit halusivat siirtää vallan pätevimille ihmisille Muhammadin lähipiirissä.

Poliittisen valtataistelun voittivat lopulta sunnit, kun šiiojen kannattama sukuhaara kuihtui. Šiialaisuus säilyi kuitenkin ja siihen liittyi usein eräänlaista messiasuskoa: monet šiitit odottavat vielä nytkin islaminuskoisten oikeaa johtajaa, jonka pelkkiä sijaisia nykyiset hallitsijat ovat. Sunnit voittivat poliittisen taistelun lisäksi myös kisan kannattajamäärissä, sillä lähes kaikkialla islamilaisessa maailmassa sunnit ovat huomattavana enemmistönä.

Šiioista tulikin yleensä vähemmistöryhmä, joka eli lisäksi useimmiten poliittisesti ja taloudellisesti sunneja huonommassa asemassa. Poikkeuksena on Iran eli entinen Persia, jossa šiitit ovat perinteisesti olleet sekä enemmistönä että vallan kahvassa. Tähänkin syyt lienevät poliittiset, sillä Persian hallitsijat halusivat šiiojen asiaa ajamalla tietoisesti erottua alueen muista islamilaisista valtioista.

Ansiokasta on, jos kokelas opillisen taustan hallinnan lisäksi tuntee islamilaisten maiden nykypolitiikkaa.

Tehtävä 5

Esimerkkitapauksissa toimijoita ovat urheilijat ja tuomarointi. Olennaista on erottaa urheilijan teon tahallisuus rikkoa sääntöjä ja tuomaroinnin oikeudenmukaisuus. Maradonan tapauksessa hänen käsimaalinsa oli (ilmeisesti) tahallinen sääntöjen vastaisuus mutta erotuomari erehtyi. Dopingissa on sääntönä kumota tulokset: urheilija tekee tahallisen rikkomuksen, ja tuomarit toimivat sääntöjen mukaan eli tulokset mitätöidään. Tokazierin tapauksessa urheilija toimii oikein, mutta tuomarit tekevät selvän vääryyden, joka nykypäivän näkökulmasta on rikosoikeudellisesti rangaistavaa syrjintää (antisemitismia).

Tehtävä 6

Kansainvälisten sopimusten mukaan huoltajalla on ensisijainen oikeus ja vastuu lapsen kasvatuksesta. Periaatteessa valtio ei saisi kasvattaa lasta arvoihin, joita huoltaja ei hyväksy. Toisaalta Lapsen oikeuksien sopimus pyrkii takaamaan lapsen oikeudet jopa huoltajiaan vastaan. Vapaamieliseen yhteiskuntaan liittyy valinnanvapaus ja vapaus liiallisesta pakottamisesta. Suomessa ei hyväksytä esimerkiksi uskonnollista pelottelua, jolla pyritään liiallisesti vaikuttamaan lapseen (lapsiasiainvaltuutettu on puuttunut Jehovan todistajien tapaan kasvattaa lapsia).

Kiinnostava kysymys on kasvatuksellisten keinojen rajoitukset. Edellä mainittiin liiallinen pelottelu, mutta syvyyttä vastaukseen antaa esimerkiksi pohdinta, jossa oikeaan arvotavoitteen kasvataminen toteutetaan kyseenalaisin keinoin.

Tehtävä 7

1800-luvulla muotoutunut moni-ilmeinen anarkismi on ajatussuuntauksena yrittänyt hävittää valtiokoneistoa ja porvarillista yhteiskuntaa "luonnollisen" yhteiskunnan tieltä. Anarkisteja ovat innoittaneet usko yhteisöjen ja ryhmien itseohjautuvuuteen ilman ulkoisia tai virallisia auktoriteetteja. Myös sosialistiset ajatukset ovat olleet esillä heidän toiminnassaan ja teoksissaan. Lisäksi individualismi on ollut monien anarkistien lähtökohtana. Eri anarkistiryhmät voivat poiketa suuresti, jopa vastakkaisesti siinä, mitä keinoja ne käyttävät toteuttaakseen pyrkimyksiään. Toisilla voi olla pasifistisia rajoituksia, ja toiset voivat turvautua avoimeen väkivaltaan. Moninaisuutta kuvaa se, että esimerkiksi varhaisessa taolaisuudessa on anarkistisia piirteitä. Toisaalta esimerkiksi Islannissa ennen kuningasaikaa vallitsi menettely, jossa käräjillä käsiteltiin yhteisiä asioita ja sovittiin toimimisesta. Monissa heimoyhteiskunnissa on ollut käytössä sellaisia järjestelyjä, jotka ovat luonteeltaan anarkistisia. Antiikissa kynnikot ja gnostikko Karpokrates ovat esittäneet anarkistisia käsityksiä.

Vallankumouksellisina tai sotaisina aikoina anarkistiset ryhmät ovat aktivoituneet ja olleet mukana tavoittelemassa omien ideoidensa mukaista yhteiskuntaa. Espanjan sisällissodassa anarkisteja kerääntyi monista maista taistelemaan tasavaltalaisten riveihin fasisteja vastaan. Vastauksessa on eduksi, jos kokelas tietää jotakin tunnetuista anarkisteista, kuten Pierre Joseph Proudhon (joka loi käsitteen anarkismi), Kaspar Schmidt alias Max Stirner, Mihail Bakunin, Pjotr Aleksijevich Kropotkin, Emma Goldman. Karl Marx kritisoi anarkisteja individualismista ja työväenliikkeen yhteistoiminnan hajottamisesta.

Tehtävä 8

Hyvän alun vastaukselle antaa erottelu objektiivisiin onnellisuuden ehtoihin ja subjektiivisiin tuntemuksiin. Useat ihmiset ovat onnellisia, jos heillä on jokin tärkeä tavoite, kuten lasten hyvinvointi, toisten auttaminen tai aate. Onko mahdollista olla onnellinen surkeudessa? Ehkä poikkeusihmisiä lukuun ottamatta on oltava monia objektiivisesti ilmeneviä seikkoja, kuten asunto, ruokaa, vaatetusta ja käyttövaroja onnellisuuden ehtona. Mutta pelkkä mitattavien tekijöiden määrä ja laatu eivät takaa onnellisuutta. Ihmiset tarvitsevat myös ystäviä, sosiaalisia suhteita ja yleisesti mielekkyyden kokemuksia.

Hyvään vastaukseen sisältyy ikääntyneiden suomalaisten reaali maailman tuntemista sekä pohdintaa, miten vallitseva tilanne voi tuottaa aitoa onnellisuutta.

Tehtävä +9

Kokelas osaa selittää asevelvollisuuden eri vaihtoehdot ja niiden vakaumukselliset perusteet. Hyvään vastaukseen kuuluvat historiallinen perspektiivi sekä tulevaisuuteen suuntautuva ajattelu. Lisää arvoa antaa pohdinta erityislainsäädännöstä, kuten Jehovan todistajien suostinta ja naisten immuniteetti eli oikeus olla osallistumatta aseelliseen maanpuolustukseen. Käsitys eri vaihtoehtojen taloudellisista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista on eduksi. Tekniisiin yksityiskohtiin tai sotahistoriaan keskittynyt vastaus menee sivuun itse tehtävän alueesta.

Tehtävä +10

Koulutus välittää oman aikansa maailmankuvan ja hyvän maun rajat. Nykyisin koulu pääasiassa tukeutuu vallitseviin tieteellisiin käsityksiin. Taide välittää luovuutta ja asioiden eri tavalla näkemistä, se voi kritisoida valtaa tai tukea valtaa.

Hyvään vastaukseen voi sisältyä pohdintaa tiedon intresseistä habermasilaisittain, taiteen määrittelystä sekä koulun sanomasta suhteessa todellisuuteen. Oleellista on, että vastauksessa pohditaan taiteen, tieteen ja koulutuksen merkitystä suomalaisina menestystekijöinä.